

LES RESTES DE BOGUNYÀ A CASTELLBELL I VILAR (BAGES): APORTACIÓ DE L'ANTROPOLOGIA FORENSE A LA HISTÒRIA RECENT

Lluís Guerrero Sala
Judit Solé Muntané

El dia 2 de febrer de 2001, en un talús situat entre l'Eix del Llobregat (entre el túnel de Bogunyà i la gasolinera) i l'empresa Marbres Decoratius, S. A. (Marbres de Portugal), de Castellbell i el Vilar, en terrenys de la finca agrària els Abadals, un obrer d'aquesta empresa va observar la presència d'un esquelet axial humà, que havia quedat a la vista per l'erosió del marge. Comunicat el fet a la policia judicial de la Guàrdia Civil, es va presentar aquesta per fer les diligències, així com el forense de guàrdia, i la jutgessa del Jutjat número dos de Manresa. Van considerar que no eren restes humanes recents, i donada la molt probable prescripció judicial de qualsevol delictes, la jutgessa va autoritzar l'alcalde de Castellbell a retirar les restes i a traslladar-les al cementiri. Aquests fets foren publicats el dia set del mateix mes pel diari local *Regió 7*, en portada i també en la pàgina set.

Assabentats per aquest mitjà informatiu, ens vam posar en contacte amb el forense, oferint-li la nostra col·laboració professional per a l'estudi acurat del cas i de les restes, la cronologia de les quals es basava en conjectures.

Mentre es cursava aquesta petició, dos obrers designats a tal efecte, amb eines grans i el suport d'una retroexcavadora, van buidar la tomba, en la que van aparèixer dos esquelets més. Segons informacions lliurades al mateix diari, i publicades per aquest amb data vuit de febrer de 2001, en la portada i també en la pàgina vuit, la tomba era una fossa simple oberta a les argiles a pic i pala, soma, a poc més de 50 cm de la superfície, i els tres morts ocupaven un espai total de 1,70 m de llarg per 0,5 d'ample, aproximadament. No es va trobar cap resta de teixits ni de fusta. Segons informacions dels obrers, els altres dos esquelets apareguts estaven orientats en posició inversa respecte al primer, capiculats.

La retroexcavadora va treure cap amunt uns tres metres cúbics d'argiles, situant-los a la vora del camí d'accés a l'empresa, sobre la fossa i vora el marge. Del munt, els

obriers van treure ossos i els van posar en un sac, que va ser portat a la Funerària del Bages, on hi ha les instal·lacions adequades per fer estudis anatòmico-forenses, tot restant a la nostra disposició. Bona part de la terra treta pels obrers va restar *in situ*, remenada, i altra part va baixar costa avall, situant-se en un replà a mig talús. Com veurem, van quedar ossos tant en la terra treta per l'excavadora, com en la de la mateixa fossa, i també en la situada sota.

Les hipòtesis de treball plantejades fins aleshores eren les següents:

- L'enterrament tenia entre cinquanta i cent anys.
- El primer esquelet trobat era d'un jove d'uns vint anys d'edat, el qual, segons l'estat de les dents, no era un indigent.
- Els altres dos esquelets podrien haver estat de persones més grans que l'anterior, tot i que podrien ser joves.
- No es descarta del tot la possibilitat d'un assassinat com a causa de la mort.
- No se sap qui els va enterrar, ni quan, ni per què ho van fer allà.
- L'enterrament va ser fet en fossa simple, a terra, sense lloses, i probablement, en una zona on hi havia hagut unes feixes de vinya dels Abadals.

En aquesta situació, i amb aquests plantejaments previs, una vegada autoritzats pel jutjat, ens vam fer càrrec de la recerca els autors del present treball.

Vam plantejar la recerca basant-la en quatre punts:

1. Estudi històric de l'entorn.
2. Enquestes als habitants de la zona i als estudiosos locals.
3. Estudi arqueològic forense sobre el terreny.
4. Estudi d'antropologia física i forense de les restes humanes portades a la Funerària del Bages, i de les que recollírem en el camp on van romandre.

A continuació, exposarem els resultats d'aquesta metodologia.

1. Estudi històric de l'entorn

La casa immediata solament té com a referència escrita una inscripció en una llinda, amb la data de 1806, anterior per tant a la guerra del francès. Amb posterioritat, entre 1855 i 1859, es construí la via del ferrocarril. L'antic camí ral de Manresa a Barcelona passava per sota de Can Abadals i Sant Cristòfol, just per sobre de la fossa funerària, pel mateix lloc que en l'actualitat passa el camí que mena a la indústria dels marbres. La carretera nova es va fer després més amunt, i l'any 1929 es perforà el túnel de Bogunyà.

Parlant d'una època no especificada, la tradició oral explica la història dels dos germans anomenats *els calcinaires*, pel fet de tenir un forn de calç al Solei de la Barraca, entre Sant Cristòfol i Montserrat. Per venjança o despit, mataven de tant en tant algun pelegrí dels que anaven a aquest monestir, i el tiraven al forn de calç.

Dels propietaris del lloc, sabem que la casa dels Abadals fou adquirida pel pare de Francesc Bogunyà i Fitó. Més tard, Francesc Bogunyà es casà en segones nupcies amb Carme Miralda, i no van tenir descendència, per la qual cosa la propietat va anar a parar a un nebot de Carme Miralda, actualment amb residència a Sant Salvador de Guardiola. El matrimoni Bogunyà-Miralda va viure a la casa fins l'any 1971, i des d'aleshores resideixen a Manresa. Els propietaris tenien masovers. Entre 1943 i 1951 el masover era Josep Grané, i entre 1951 i 1973 ho foren Joan Ferrer Puig i el seu fill Josep Ferrer Ferrer.

Des d'antic, sota la fossa funerària hi havia un camp de fruiters. En aquest camp, entre l'any 1975 i el 1977 s'hi va instal·lar una fàbrica de prefabricats de formigó, en

la que es feien blocs per a la construcció; segons ens expliquen, el negoci va fer fallida, i l'amo va desaparèixer, deixant els obrers en situació precària. El mateix any 1977, es va iniciar el negoci actual de plaques i lloses de marbre. El negoci tingué al principi una estructura reduïda, que després ha anat ampliant-se fins assolir l'extensió actual.

2. Enquestes als habitants de la zona i als estudiosos locals

Ens hem limitat a entrevistar el Sr. Josep Ferrer Ferrer, masover entre els anys 1951 i 1973, l'erudit local Sr. Joan Masats i Llovera, i el Sr. Joan Ros i Oliveras.

3. Estudi arqueològic forense sobre el terreny

És difícil de treure conclusions d'un espai força remenat per obrers no especialitzats, treballant amb eines grosses (pics i pales), i amb una retroexcavadora.

Al mig d'un marge van fer un clot d'uns 2.30 m d'amplada i 1.85 de profunditat; essent la longitud en direcció al buit de 1.80 m. Cal precisar que el pendent era molt fort, en angle d'uns 50°.

Vam excavar el terra, on hi havia terres remenades pels obrers i la màquina, on encara romanien restes òssies. Vam arribar al tapàs, rebaixant-lo lleugerament per assegurar la seva naturalesa. També revifàrem tots els pendents del clot convertint-los en verticals, per tal de poder observar bé l'estratigrafia i comprovar si restava part de la fossa funerària, cosa que no va succeir.

De les declaracions dels obrers que tragueren els ossos en la descoberta, i de les observacions nostres, vam deduir que la fossa sepulcral va ser oberta en ple marge, en una zona de la que ignorem si en el passat havia existit alguna petita feixa de conreu o de vinya que pogués oferir un lloc adient per obrir-hi una fossa. En qualsevol cas, la cubeta sepulcral estaria inscrita dins l'espai excavat, i desplaçada en bona part cap a l'extraplom del marge, amb els morts posats de forma paral·lela al camí, segons les fotos del diari. La troballa d'ossos romanents no l'aconseguim fins al moment d'assolir el tapàs.

La terra obtinguda dins l'espai descrit, i tanmateix la caiguda sobre el corredor inferior a la zona de treball, va ser garbellada per tal de recuperar el material esquelètic i aquells elements que poguessin acompanyar els morts, en especial botons i sivelles. Amb el garbell vam recuperar ossos i dents, però no va sortir cap element d'abillament, el que resulta sorprenent, a no ser que els morts fossin sepultats nus.

L'estratigrafia mostra sobre el nivell IV del tapàs un nivell III d'argiles ben sedimentades, amb petites llosetes que conserven una inclinació natural uniforme; alguna zona d'aquest estrat era més esponjada, corresponent a racons de la cubeta sepulcral. El nivell II mostra una activitat industrial desordenada amb rebliment de terres i profusió de restes de ciment i formigó (i fins i tot una llauna de 5 l d'oli mineral), que produeixen un pendent excessiu del terreny seguint la línia del camí; aquest pendent és corregit per una aportació d'argiles que afaïçona el nivell I i dona l'actual pendent ordenat i suau fins al camí de la fàbrica de marbres.

La fossa funerària devia ser simple, sense cobertura ni proteccions de lloses. No hem pogut fer cap interpretació sobre la posició dels difunts, car no podem contrastar amb fiabilitat la informació dels obrers sobre la posició invertida d'alguns dels sebollits. No hem trobat restes d'abillament, ni amalgames, ni pròtesis dentàries, ni botons, ni altres elements aliens a l'anatomia dels individus.

4. ESTUDI D'ANTROPOLOGIA FÍSICA I FORENSE

Estat de conservació dels ossos: excel·lent.

Tafonomia: presència d'arrels intramedul·lars, existència d'alguna vermiculació cortical, i algunes erosions silícies i per pedres. Les alteracions més abundants són nombroses fractures recents fetes per cines de tall, produïdes pels obrers, poc primmirats.

Antropometria i morfologia: Es descriu per regions anatòmiques.

Crani I: Crani amb peces de l'arcada superior desaparegudes *post mortem*, recuperat en l'exhumació del mes de febrer. Mostra totes les sutures cranials endo i exocranials obertes, pèrdues dentàries *pre mortem* amb disminució de la volta palatina; es tracta en conjunt, d'un crani curt i ample, de front verticalitzat.

Capacitat	1.237 cc
Longitud màxima	181 mm
Amplada màxima	146 mm
Índex cranial	80.66
Altura auriculobregmàtica	91 mm
Índex vèrticolongitudinal	50.27
Índex vèrticotransversal	62.32

És un crani petit, d'un individu hipermasculí, d'entre 23 i 28 anys, aproximadament, braquicrani i orto-camecrani.

Té una mandíbula de la que va perdre, *pre mortem*, les peces 47 i 48, i 36 i 38.

Crani II: Esplacnocrani parcialment desaparegut en el mateix procés d'exhumació citat. Resta el neurocrani i part d'un maxil·lar superior. Les sutures, tancades per la cara endocranial, són la sagital completa i part de la C2; per la cara exocranial, la sagital completa i part de L1. En conjunt és un crani mitjà i de volta baixa.

Capacitat	1.443 cc
Longitud màxima	192 mm
Amplada màxima	146 mm
Índex cranial	76.04
Altura auriculobregmàtica	106 mm
Índex vèrticolongitudinal	55.20
Índex vèrticotransversal	72.60

És un crani de grandària mitjana tendent a petita, d'un individu hipermasculí de 30 a 40 anys, mesocrani, i tapeino-camecrani.

La mandíbula és robusta, conservant les peces dentàries.

Té dos trets patològics: un, una malaltia periodontal de grau moderat que afecta les dues arcades; l'altre, un cas de *cribra orbitalis* del grau II de Knipp.

Crani III: Sense esplacnocrani, pel mateix motiu que els altres. Les sutures estan totes obertes per ambdues cares, però la basilar s'està tancant. En conjunt, és un crani petit, de volta baixa, i molt robust, encara més que els altres.

Capacitat	1.336 cc
Longitud màxima	188 mm
Amplada màxima	141 mm
Índex cranial	75.00
Altura auriculobregmàtica	101 mm
Índex vèrticolongitudinal	53.72
Índex vèrticotransversal	71.63

És un crani petit, d'un individu molt robust de 17 a 20 anys, mesocrani, tapeino-cameocrani. Té una mandíbula també molt robusta, sense erupció de cordals.

Caràcters intraespecífics

Sembla que els individus II i III, corresponents als cranis homònims, tenen afinitats anatòmiques; de les quals hom podria deduir una possible relació familiar entre ells, que solament es podria confirmar estudiant i comparant els ADN respectius.

Símfisis púbiques

Les hem estudiades segons Todd, i també segons Mc Kern i Stewart (1957). El darrer autor ens dona major fiabilitat.

Disposem de quatre facetes simfisàries:

1a: Banda dreta. Estadi 10, amb edat oscil·lant entre 23 i 28 anys, amb una mitjana de 26.05. Correspondria al crani I.

2a: Banda esquerra. Estadi 10, amb edat oscil·lant entre els 23 i 28 anys, amb una mitjana de 26.05. Correspondria al crani I.

3a: Banda esquerra. Estadi 14, amb edat compresa entre 29 i 39 anys, amb una mitjana de 35.84. Correspondria al crani II.

4a: Banda dreta. Estadi 2, amb edat entre 17 i 20 anys, amb una mitjana de 19.04. Correspondria al crani III.

Com hom pot observar, hi ha una bona concordància entre edat simfisària (molt més precisa) i edat sutural.

Unió sacra

Sacre 1: S1-S2 encara oberta, mig tancada (entre 18 i 25 anys, estant en l'extrem alt de variació). Correspon al crani I i símfisis 1a i 2a.

Sacre 2: S1-S2 tancada: més de 25 anys. Correspon al crani II i símfi 3a.

Sacre 3: S1-S2 totalment oberta (extrem baix de variació). Correspon al crani III i a la símfi 4a.

Estudi dels ossos llargs

No hi són tots; alguns es van perdre en extreure els ossos de forma incorrecta. També en falten d'altres regions de l'esquelet. La talla l'hem calculada a partir de les taules de referència de Trotter i Gleser, per a blancs.

Húmer dret:	Longitud màxima	338 mm
	Perímetre central	69.5 mm
	Índex de robustesa	20.56 (robustesa mitjana)
	Talla	174.5 cm
Húmer esquerre:	Longitud màxima	327 mm
	Perímetre central	69.0 mm
	Índex de robustesa	21.10 (robustesa forta)
	Talla	171.0
Húmer esquerre:	Longitud màxima	329 mm
	Perímetre central	69.0 mm
	Índex de robustesa	20.97 (robustesa forta)
	Talla	171.5 cm

Ulna dreta:	Perímetre mínim	38.3 mm
Ulna esquerra:	Longitud màxima	253 mm
	Perímetre mínim	43.4 mm
	Índex de robustesa	17.15 (robustesa forta)
	Talla	167.5 cm
Ulna esquerra:	Perímetre mínim	41 mm
Radi esquerre:	Longitud màxima	230 mm
	Perímetre màxim	51.5 mm
	Índex de robustesa	22.39 (robustesa forta)
	Talla	166.0 cm
Radi esquerre:	Perímetre màxim	48 mm
Fèmur dret:	Longitud màxima	437 mm
	Perímetre central	95 mm
	Índex de robustesa	21.73 (robustesa forta)
	Talla	165.5 cm
Fèmur esquerre:	Longitud màxima	437 mm
	Perímetre central	91.5 mm
	Índex de robustesa	20.93 (robustesa forta)
	Talla	165.5 cm
Fèmur dret:	Perímetre central	87.0 mm
Fèmur esquerre:	Perímetre central	88.0 mm
Fèmur esquerre:	Perímetre central	90.0 mm
Tíbia dreta:	Longitud màxima	360 mm
	Perímetre mínim	80.0 mm
	Índex de robustesa	22.22 (robustesa forta)
	Talla	169.5 cm
Tíbia esquerra:	Longitud màxima	369 mm
	Perímetre mínim	83 mm
	Índex de robustesa	22.49 (robustesa forta)
	Talla	171.5 cm
Tíbia dreta	Perímetre mínim	77.5

Talles i robusteses dels tres individus

Home de 165 a 167 cm de talla, el més robust de tots.

Home de 171 a 172 cm de talla, robust.

Home de 174 a 175 cm de talla, el menys robust.

Com podem veure, la robustesa té una relació inversa amb la talla, i es deu al fet que en el seu càlcul es relacionen aquests dos paràmetres. En realitat, els tres individus tenen una ben notable robustesa morfològica, a més de mètrica.

No tenim dades suficients per a correlacionar edats i talles.

Trets patològics dels esquelets

Hi ha un primer individu amb edentacions abundants en les dues arcades, i amb una edat entre 23 i 28 anys. Això podria tenir com a etiologia una forma juvenil de malaltia periodontal, que no observem en les vores alveolars ni en els alvèols de les peces *in situ*, per la qual cosa la descartem. El més probable és que es tracti d'exodòncies a causa de

càries avançades, el que ens du a creure que això no correspon a una època amb una estomatologia i odontologia avançades i amb grans recursos d'obturacions i d'endodòncies, i, per tant, deduïm que no és d'època actual.

Hi ha un segon individu de 30 a 40 anys d'edat, amb una malaltia periodontal amb un grau d'evolució mitjà, que afecta les dues arcades; també té una *cribra orbitalia* de II de Knipp, per probable anèmia ferropènica, per desnutrició o parasitismes en la infantesa.

El tercer individu, de 17 a 20 anys, no té clarament associat cap signe de patologia.

A nivell de l'esquelet postcranial, en ossos que no és possible atribuir amb certesa a un o altre dels tres individus descrits, malgrat ser seus, trobem altres mostres de patologia. Així, hi ha un axis amb una espina bífida oculta per raquisquisi i dehiscència de l'apòfisi espinosa. El defecte de tancament del canal raquidi sabem que sol ser secundari a dèficit d'àcid fòlic en el període ontogènic.

També hem trobat un escafoïdes carpià de la banda esquerra del cos, que presenta una fractura anteroposterior central, amb unió parcial de les parts, sense desplaçaments. Probablement va ser deguda a una caiguda sobre la regió carpiana.

Finalment, cal assenyalar l'existència d'unes lesions en l'epífisi superior d'un fèmur esquerre, sense que puguem dir tampoc a quin individu pertany. Es tracta d'una empremta acanalada, de direcció obliqua de baix a dalt, de fora a dins, i de davant cap enrere que, per la seva forma semicilíndrica i vores molt regulars, podria ser compatible amb un impacte de bala, malgrat que no hem trobat el còtil homòleg per a poder comprovar-ho.

La trajectòria ha deixat dues empremtes en llocs discontinus de l'os. La primera talla en perpendicular la cresta intertrocantèria posterior on s'insereix el múscul quadrat crural, i obre una faceta ovalada de 21.5 mm de longitud (seguint la línia de l'eix del coll anatòmic del fèmur), 17 mm d'amplada, i 4 mm de profunditat. La superfície interna és ben acanalada, "en barrina", neta i brunyida, amb vores molt regulars. La segona empremta és sobre el cap del fèmur, en la seva cara posterior, una mica per sobre de la línia cervical; en aquest punt hi ha una faceta triangular, que segueix la mateixa trajectòria que la d'abans, paral·lela a l'eix del coll del fèmur. Té 11 mm de longitud, 11 d'amplada en la base, i 2 de profunditat en el mateix lloc. És menys profunda i més estreta que l'anterior, perquè la trajectòria del projectil es desplaça una mica enrere: és més profunda més avall, en la zona d'impacte; més amunt esdevé més superficial, cercant la massa glútia. Ambdues estan molt ben aliniades.

Semblen produïdes per un tret. Per obtenir aquesta trajectòria, podria haver-se disparat des de terra cap amunt i des del costat esquerre de l'individu, amb aquest en bipedestació o inclinat endavant. També podia aconseguir-se aquest trajecte disparant des de dalt i des de davant dels peus de l'individu, amb aquest en decúbit lateral dret. També fent-ho des d'un nivell inferior, amb l'individu agenollat, i disparant des de sota i des de l'esquerra, cap amunt, a la dreta i una mica cap a enrere. El fet que el traçat sigui ben net i regular en ambdues lesions, indueix a pensar en un projectil folrat amb metall, car si solament s'hagués tractat d'un perdigó gran, aquest s'hauria deformat amb tota seguretat després de l'impacte, i, com a mínim, la segona faceta hauria estat anfractuosa. En perllongar amb un analitzador d'imatge l'arc traçat per la lesió intertrocantèria, obtenim una circumferència, el diàmetre de la qual és d'uns 20-25 mm aproximadament, i un calibre força notable, que no correspon a cap arma curta o llarga d'infanteria. Consultades les fons del Museu Militar del Castell de Montjuïc, el documentalista Sr.

Joan Lluís Calvó ens indica que entre les municions utilitzades en la guerra del 1936-39 n'existien unes del calibre de 20 mm, que eren disparades per les metralladores antiaèries de marca Breda (italiana), Flak (alemanya), Oerlihon (suïssa), i pel canó antitanc i antiacri Scmag (alemany); per sobre del calibre esmentat hi havia munició de 25 mm de metralladora antiaèria Hotchkiss (francesa). Altres municions d'aquests calibres van ser emprades per les metralladores dels avions de caça. Tanmateix, ens indica que els projectils d'aquests calibres podien ser explosius, d'explosió retardada, o proveïts d'altres peculiaritats. És evident que el que produí la lesió que hem estudiat no era un explosiu, perquè en aquest cas hauria produït fractura i una extensa pèrdua de substància.

Aquesta lesió esdevé, amb tots els seus dubtes, l'única prova de violència envers un dels individus. De cap d'ells no en sabem la *causa mortis*. No hem trobat ni lesions d'arma blanca, i, a banda de la descrita, tampoc d'armes de foc, ni lesions compatibles amb la mort per suspensió, o amb altres formes de violència homicida que deixi senyals en l'os.

El fet que siguin tres homes, i a més joves, pot ser un indicatiu de mort associada a delinqüència o a violència institucionalitzada (bandolerisme, guerra, etc.).

En ser enterrats a la vora del camí ral també indica un menysteniment dels morts, car no es va creure necessari desplaçar-los fins al cementiri del poble més proper, tot amb intenció d'ocultació dels cossos o per impossibilitat. Això sol passar també en contingències com les que hem esmentat. De ser cert que els morts estaven capiculats, això va més en favor d'aquesta teoria. I, repetim, el que més ens sorprèn és no haver trobat restes d'abillament, botons o altres elements personals: és difícil de creure que els enterressin despullats. Normalment això es deu a l'aixecament incorrecte dels esquelets, però en aquest cas el garbellat de la terra tampoc no ens ha donat cap resultat.

El darrer problema que resta per resoldre i aclarir és: quan van succeir els fets. Això ho haguéssim pogut determinar sense gaires dificultats si l'exhumació dels morts hagués estat obra nostra. La informació que dona l'entorn és sempre tan important com la que donen els ossos. Hauríem determinat la posició de la vora superior de la fossa sepulcral, i si aquesta era coberta per més argiles del nivell III, o bé si tocava directament el nivell II; també hauríem determinat la situació exacta dels morts i la seva posició, hauríem individualitzat els esquelets complets, hauríem comprovat la posició relativa respecte al camí ral antic (ara està cobert per l'accés a l'empresa de marbres), i haguéssim garbellat tota la terra i respectat tots els indicis. Tal vegada hauríem trobat, a més, altres lesions en els ossos perduts.

Com que això no ha estat així, i no essent possible per manca de mitjans fer una datació per C-14, ens basarem, per respondre la pregunta en diversos indicis que exposem a tall de conclusions:

1. No hi ha estructures ni restes arqueològiques en l'entorn, cosa que ens indica que són morts d'època moderna o contemporània.
2. Les restes òssies no tenen restes orgàniques, no hi ha restes de greix intramedul·lar, i han adquirit el mateix color i to de la terra on eren. L'estudi tafonòmic ens orienta cap a una antiguitat mínima d'uns setanta anys.
3. Foren sepultats al peu del camí ral, un camí que va perdre ús i sentit en perforar-se el túnel de Bogunyà l'any 1929, però que degué continuar donant un servei restringit als vianants durant uns anys més; en qualsevol cas, l'any 1975, el nou accés a l'empresa de fabricats de ciment el deuria anul·lar, en el cas que encara fos utilitzat.
4. La profunditat de les restes respecte al nivell II no és gran.

5. L'única lesió detectada és d'arma de foc, d'un calibre poc habitual, i amb projectil recobert de camisa metàl·lica.

6. La munició emprada és d'un calibre poc habitual, no corrent en la infanteria. Podria ser d'un avió de caça, que l'usaven en els metrallaments, i, més probablement, d'un arma d'artilleria lleugera, de metralladora antiaèria.

7. Hem consultat el Sr. Joan Masats i Llovera, estudiós local, i el Sr. Joan Ros i Oliveras, pertanyent a la lleva "del biberó", que ens expliquen que mai no hi va haver un autèntic front en la zona de Castellbell, i que l'aviació mai no va metrallar la zona. Solament amb ocasió de la retirada de les forces republicanes, el dia 26 de gener de 1939, aquestes van ocupar els llocs més elevats de la riba esquerra del Llobregat, prop del poble, i situaren metralladores d'aquestes característiques en posicions estratègiques, disparant en direcció a Bogunyà, a l'altra banda del riu. La defensa de les posicions solament durà una nit, car el 27 de gener de 1939 les tropes franquistes ocuparen definitivament la zona.

8. Segons tot l'exposat, semblaria que estem davant d'un enterrament, improvisat en un moment de retirada de la darrera guerra, d'unes baixes produïdes entre el 26 i el 27 de gener de 1939.

9. En el cas que els morts fossin el resultat d'un metrallament des d'una posició elevada, haurien atacat l'individu en qüestió estant aquest en decúbit lateral dret. Caldria pensar llavors que devien estar estirats a terra per protegir-se de les ràfegues.

10. No sabem la causa de la mort de cap dels tres individus, solament que un va ser greument ferit per una bala que pot produir danys molt grans en el cos humà.

11. La descua al moment d'enterrar els morts en un marge, en un clot poc profund, posant-los tots tres junts, capiculats, segons referències, pot ser degut a les corredisses pròpies d'un moment àlgid del conflicte. Pogueren ser gent de fora, potser civils, car dos d'ells semblen parents; foren enterrats per altres també estranys al país: potser és aquest el motiu pel qual no s'ha conservat la memòria de part d'uns fets bèl·lics de fa, potser, més de seixanta-dos anys.

La recuperació de la memòria històrica

En el darrer any s'ha produït a Catalunya i a la resta de l'Estat un moviment adreçat a la recuperació dels cossos d'aquelles persones que en tràgiques circumstàncies van perdre la vida en la guerra del 1936-1939 i van ser enterrades en qualsevol lloc anònim de la nostra geografia, sense que quedi, gairebé, qui recordi on són aquestes fosses. Aquest moviment de localització de fosses, i de saber què va succeir en el context de la guerra fratricida i en la posterior repressió, s'anomena en els mitjans de comunicació "Recuperació de la memòria històrica"; disposa d'una associació amb aquest nom i objectius, i, fins i tot, a Manresa s'ha celebrat una jornada d'estudiosos i historiadors d'aquest tema.

Quan vam fer l'estudi de la fossa de Bogunyà, desconèixiem que estàvem en els inicis d'un procés de reivindicació social dels drets, d'uns desapareguts, a ser recordats i dignificats. Aquesta és, doncs, una petita aportació de l'antropologia forense a la recuperació d'una història recent i negligida.

Bibliografia

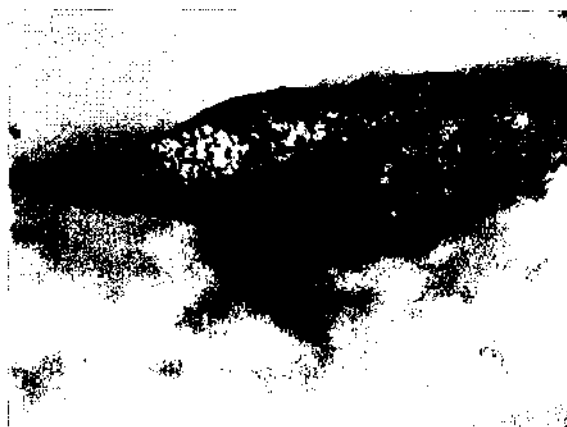
- Bolancell, Òscar (2001): "*Troben un esquelet enterrat en un talús d'una empresa de Castellbell i el Vilar*". Diari Regió7, any XXIV, núm. 5.930, dia 7 de febrer, pàgs. 1 i 7. Manresa.

- Bolancell, Òscar (2001): *"Apareixen dos esquelets més enterrats a l'exterior d'una empresa de Castellbell"*. Diari Regió7, any XXIV, núm. 5.931, dia 8 de febrer, pàgs. 1 i 5. Manresa.
- Haglund, W.D.; Sorg, M.H. (1997): *"Forensic Taphonomy. The Postmortem Fate of Human Remains"*. Pàg. 225. Edit. CRC Press. Boca Ratón, Florida (USA).
- Mann, R.W.; Murphy, S.P. (1990): *"Regional Atlas of Bone Disease. A Guide to Pathologic and Normal Variation in the human Skeleton"*. Pàg. 23. Edit. Charles C. Thomas. Springfield, Illinois (USA).
- Ubelaker, D.H. (1989): *"Human Skeletal Remains. Excavation, analysis, interpretation"*. Manuals on Archeology, 2. Pàgs. 75-81. Edit. Taraxacum. Washington.
- Olivier, G. (1969): *"Practical Anthropology"*. Pàgs. 290-291. Edit. Charles C. Thomas. Springfield, Illinois (USA).
- Serena, M. (2003): *"Desenterrar la memòria, objectiu compartit. Especialistes en la guerra civil i la postguerra demanen a Manresa més treball en comú"*. Diari Regió7, any XXVI, núm. 6.727, dia 8 de juny, pàg. 5. Manresa.

FOTOGRAFIES

Aspecte de la fossa sobre el talús.

Doble lesió de bala sobre l'epifisi superior del fèmur.